

Małgorzata Kołodziejczak¹

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie
Uniwersytet Przyrodniczy
Poznań

Znaczenie usług w rolnictwie polskim i niemieckim

Sense of services in the agriculture of Poland and Germany

Synopsis. W artykule podjęto próbę przedstawienia znaczenia usług w rolnictwie polskim i niemieckim na tle rolnictwa w UE-27. Badanie przeprowadzono w oparciu o Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa. Analizą objęto usługi rolnicze, weterynaryjne oraz pośrednictwa finansowego. Zidentyfikowano ich udział w zużyciu pośrednim, a także wartość poszczególnych grup usług w przeliczeniu na 1 ha UR oraz usługochłonność produkcji rolniczej w latach 1999-2009. Wykazano, że występuje zauważalna różnica pomiędzy znaczeniem tych usług w Polsce i w Niemczech.

Słowa kluczowe: rolnictwo, zużycie pośrednie, usługi rolnicze, usługi weterynaryjne, usługi pośrednictwa finansowego, usługochłonność.

Abstract. The aim of the paper was to assess the role of services in Polish and German agriculture in comparison with that in the other EU countries. The analysis was based on the Economic Accounts for Agriculture. The research covered agricultural services, veterinary expenses and financial intermediation services. Their share in intermediate consumption, value of the studied services per one hectare of agricultural land, as well as services absorbcency of agricultural production in 1999-2009 were evaluated. It was proved that significant difference between the role of these services in Poland and Germany existed.

Key words: agriculture, intermediate consumption, agricultural services, veterinary expenses, financial intermediation services, services absorbcency.

Wstęp

Jednym z ważniejszych wyznaczników rozwoju społeczno-gospodarczego jest wzrost znaczenia usług, rozumiany jako prawidłowość ekonomiczna oraz wskaźnik zmian społecznych i cywilizacyjnych [Kołodziejczak i in. 2009]. Można stwierdzić, że wielkość udziału usług w tworzeniu PKB świadczy o rozwoju gospodarki oraz, pośrednio, o poziomie życia mieszkańców kraju. Stopień nasycenia usługami oraz wielkość bogactwa społeczeństw generowana przez działalność usługową wynikają ze struktury sektorowej gospodarki i są konsekwencją jej kondycji oraz kierunków rozwoju w przeszłości. W państwach, w których istniały gospodarki centralnie planowane, prywatna działalność usługowa była słabo rozwinięta. Jak podaje Flejterski i in. [2005] „gospodarka socjalistyczna pozostawiła po sobie spuściznę w postaci niskiego poziomu usług, co było konsekwencją preferowania produkcji materialnej w nakładach inwestycyjnych i zaopatrzeniu materiałowym, nadmiernej centralizacji zarządzania, niewłaściwego systemu

¹ Dr, e-mail: małgorzata.kolodziejczak@up.poznan.pl.

oceny działalności usługowej i hamowania rozwoju sektora nieuspołecznionego”. Okres transformacji oraz późniejsza integracja z Unią Europejską wpłynęły korzystnie na rozwój poszczególnych form działalności usługowej. Można przypuszczać, że czynniki te będą prawdopodobnie nadal przyspieszały tempo rozwoju usług oraz zwiększały ich udział w polskiej gospodarce. Wymienione powyżej tendencje dotyczą również znaczenia sektora usług w rolnictwie, przy czym konieczne jest w tym przypadku uwzględnienie jego specyficznych uwarunkowań produkcyjnych, ekonomicznych, społecznych i politycznych.

Pomiędzy państwami słabiej rozwiniętymi a silnymi gospodarkami państw Europy Zachodniej można zauważyć istotne różnice dotyczące wartości wskaźników charakteryzujących usługi w rolnictwie. Celowe wydaje się zatem przeanalizowanie zmian jakie występowały w zakresie roli sektora usług w rolnictwie u przedstawicieli tych grup państw.

W podjętym badaniu skupiono się zwłaszcza na porównaniu udziału usług rolniczych², weterynaryjnych³ i pośrednictwa finansowego (FISIM)⁴ w całości nakładów materiałowo-pieniężnych na produkcję oraz na wartości poszczególnych grup usług w przeliczeniu na 1 ha i na usługochłonności⁵ produkcji rolniczej. Ponadto zbadano różnice występujące w tym zakresie pomiędzy rolnictwem Polski (jako państwa słabiej rozwiniętego) i Niemiec (wysoko rozwiniętego państwa Europy Zachodniej) na tle całej Unii Europejskiej. Jak podaje Tomczak [2000], istnieją uniwersalne ścieżki rozwoju dla rolnictwa. Istotne zatem wydaje się być przytoczenie porównania rozwiniętego rolnictwa niemieckiego ze znajdującym się we wcześniejszym w stosunku do niego stadium rozwoju rolnictwem polskim.

W zakresie czasowym analiza obejmuje lata 1999-2009. W badaniach wykorzystano dane statystyczne pochodzące z Urzędu Statystycznego Wspólnot Europejskich, opracowania Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa (RER)⁶, oraz publikacje dotyczące przedmiotu analizy.

Znaczenie usług w rolnictwie

Przemiany społeczno-gospodarcze oraz zmieniające się uwarunkowania prowadzenia produkcji rolniczej w pierwszej kolejności wywołują potrzebę korzystania z usług, a w

² Usługi rolnicze stanowi najem maszyn i wyposażenia z odpowiednią robocizną [Rozporządzenie... 2004].

³ W koszt usług weterynaryjnych wchodzi też koszty lekarstw, które fakturowane są niezależnie od opłat weterynarza oraz koszty weterynaryjne, w skład których wchodzi lekarstwa podane bezpośrednio przez służbę weterynaryjną i ujęte łącznie z jego opłatą [Rozporządzenie... 2004].

⁴ FISIM (Financial Intermediation Services Indirectly Measured) to usługi pośrednictwa finansowego mierzone pośrednio, stanowią usługi finansowe, za które opłaty pobierane są w sposób pośredni, wynikający z różnic oprocentowania kredytów i depozytów, a nie bezpośredni (np. jako prowizja). FISIM obliczany jest wyłącznie od pożyczek udzielonych i depozytów przyjętych przez pośredników finansowych [Notatka... 2005].

⁵ Mierzona wartością nakładów poszczególnych grup usług na 1000 euro wartości produkcji rolniczej.

⁶ Identyfikacyjny system obliczania RER we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej umożliwia porównywanie wyników całego sektora rolnego. W Polsce RER sporządzane są w oparciu o dane makroekonomiczne gromadzone na potrzeby rachunków narodowych, przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej-PIB przy współpracy z Głównym Urzędem Statystycznym [Kalińska i Wrzaszczyk 2006].

drugiej tworzą warunki do podejmowania działań mających na celu rozwinięcie, a następnie rozpowszechnienie działalności usługowej, także w sektorze rolnym. Zarówno w Polsce, Niemczech, jak i w UE-27 najwyższy udział usług ogółem w zużyciu pośrednim odnotowano w latach 2002-2006, następnie odsetek ten sukcesywnie zmniejszał się, aby w 2009 roku ponownie wzrosnąć do odpowiednio 6%, 10% i 12% (tab. 1). Należy jednak zwrócić uwagę na to, że wartości bezwzględne poszczególnych grup usług w przeliczeniu na 1 ha UR w całym okresie systematycznie rosły (wyjątek stanowią usługi pośrednictwa finansowego w rolnictwie niemieckim) (tab. 2). Największe znaczenie w strukturze zużycia pośredniego miały usługi rolnicze, a następnie usługi weterynaryjne i usługi pośrednictwa finansowego. W latach 1999-2009 udział usług rolniczych i weterynaryjnych w zużyciu pośrednim zarówno w rolnictwie polskim, jak i niemieckim wzrastał. W przypadku usług pośrednictwa finansowego, w Polsce ich udział zwiększał się, natomiast w Niemczech od 2005 roku sukcesywnie malał (tab. 1).

Tabela 1. Udział usług rolniczych, weterynaryjnych i pośrednictwa finansowego w zużyciu pośrednim w latach 1999-2009, %

Table 1. Share of agricultural services, veterinary expenses and financial intermediation services in the intermediate consumption in 1999-2009, %

Rok	Usługi rolnicze			Usługi weterynaryjne			Usługi pośrednictwa finansowego ^a			Razem udział usług		
	UE27	Niemcy	Polska	UE27	Niemcy	Polska	UE27	Niemcy	Polska	UE27	Niemcy	Polska
1999	6,8	4,7	3,9	2,7	2,4	1,0	2,3	2,5	0,8	11,9	9,6	5,7
2000	6,8	5,0	3,8	2,7	2,4	1,0	2,0	2,1	0,7	11,6	9,5	5,5
2001	6,8	5,4	3,9	2,7	2,6	1,1	2,1	2,4	1,2	11,5	10,4	6,1
2002	7,1	5,5	4,5	2,8	2,6	1,2	2,2	2,5	0,9	12,1	10,5	6,6
2003	7,0	5,5	4,5	2,9	2,7	1,2	2,3	2,7	0,7	12,2	10,9	6,4
2004	7,1	5,8	4,0	2,9	2,9	1,2	2,2	2,7	0,8	12,1	11,4	6,0
2005	7,3	5,9	4,1	2,9	2,8	1,3	2,2	2,2	0,9	12,4	10,9	6,4
2006	7,4	5,7	4,3	2,9	2,7	1,3	1,9	2,0	0,9	12,1	10,4	6,5
2007	6,8	5,5	3,6	2,8	2,6	1,1	1,6	1,6	1,1	11,2	9,7	5,8
2008	6,4	5,1	3,6	2,7	2,4	1,0	1,4	1,4	1,0	10,5	9,0	5,7
2009	7,2	6,1	4,1	3,0	2,8	1,1	1,8	1,6	1,0	11,9	10,4	6,3

^aUE27 w 1999 bez Bułgarii, Cypru, Hiszpanii, Holandii, Malty, Rumunii i Słowacji; w 2000 bez Bułgarii, Cypru, Holandii, Malty, Rumunii i Słowacji; w 2001-2003 bez Bułgarii, Cypru, Malty, Rumunii i Słowacji; w 2004 bez Bułgarii, Malty i Słowacji; w 2005 i 2007 bez Bułgarii i Malty; w 2006 bez Malty; w 2008-2009 bez Bułgarii, Malty i Węgier.

Źródło: [Eurostat...2010].

Zdecydowanie najwyższą wartość poszczególnych grup usług w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (UR) w 2009 roku występowała w Niemczech. W przypadku usług rolniczych była o 30% wyższa niż średnio w UE-27, usług weterynaryjnych prawie o 50% wyższa, a usług pośrednictwa finansowego o 40% wyższa. W badanym okresie wartość usług rolniczych na 1 ha UR w Polsce wzrosła z 14 euro w 1999 roku do 28,3 euro w 2009 roku, w Niemczech z 70,2 euro do 107,3 euro, natomiast średnio w krajach UE-27 z 55,2 euro do 81,7 euro. Jednocześnie w 2009 roku wartość usług rolniczych na 1 ha UR w

Polsce była 3,8 razy niższa niż w Niemczech i 2,9 razy niższa niż w UE-27. Wartość usług weterynaryjnych na 1 ha UR w Polsce w 1999 roku wynosiła 3,7 euro, natomiast w 2009 roku była już dwukrotnie wyższa i wyniosła 7,8 euro (była jednak 6-krotnie niższa niż w Niemczech i 4-krotnie niższa niż średnio w UE-27). W Niemczech wartość usług weterynaryjnych na 1 ha UR wzrosła z 35,7 euro w 1999 roku do 49,4 euro (tab. 2). W latach 1999-2009 w Niemczech udział usług rolniczych i weterynaryjnych zwiększał się, odpowiednio z 4,7% do 6,1% oraz z 2,4% do 2,8% wartości zużycia pośredniego ogółem, natomiast udział usług pośrednictwa finansowego zmniejszał się z 2,5% do 1,6%. W Polsce w badanym okresie usługi rolnicze stanowiły około 4%, a weterynaryjne i pośrednictwa finansowego po 1% zużycia pośredniego, bez wyraźnej tendencji malejącej lub rosnącej. Dla porównania średni udział usług rolniczych, weterynaryjnych i pośrednictwa finansowego w zużyciu pośrednim UE-27 wynosił odpowiednio 7%, 3% i 2%. Równie duże różnice pomiędzy analizowanymi państwami występują w odniesieniu do wartości usług pośrednictwa finansowego na 1 ha UR. W Polsce ich wartość zwiększyła się 2,4 razy z 3 euro w 1999 roku do 7,2 euro w 2009 roku, przy czym największy wzrost odnotowano po 2004 roku. W Niemczech natomiast wartość usług pośrednictwa finansowego na 1 ha UR zmniejszyła się z 36,7 euro do 28,5 euro, czyli o 30%. Wartość ich wzrastała do 2004 roku, natomiast od 2005 roku sukcesywnie malała. Podobnie wyglądała sytuacja w UE-27, przy czym rok 2009 był pierwszym po 2004 roku, kiedy to odnotowano wzrost wartości usług pośrednictwa finansowego na 1 ha UR w stosunku do roku poprzedniego.

Tabela 2. Wartość usług rolniczych, weterynaryjnych i pośrednictwa finansowego na 1 ha UR w latach 1999-2009, euro

Table 2. Value of agricultural services, veterinary expenses and financial intermediation services per 1 hectare of agricultural land in 1999-2009, euro

Lata	Usługi rolnicze			Usługi weterynaryjne			Usługi pośrednictwa finansowego ^a		
	UE27	Niemcy	Polska	UE27	Niemcy	Polska	UE27	Niemcy	Polska
1999	55,2	70,2	14,0	22,1	35,7	3,7	18,4	36,7	3,0
2000	59,4	74,4	16,4	23,7	36,6	4,3	17,3	32,2	3,0
2001	62,1	79,2	19,2	24,4	38,1	5,2	18,9	36,1	5,7
2002	65,9	82,8	22,6	25,8	39,4	6,0	20,5	37,4	4,4
2003	65,2	83,5	21,3	26,6	41,6	5,7	21,4	40,7	3,4
2004	69,4	86,9	20,8	28,0	43,2	6,1	21,6	41,0	4,2
2005	71,7	90,2	23,2	28,6	42,6	7,4	21,2	33,8	5,3
2006	74,8	91,9	25,8	29,3	43,4	8,0	19,0	31,6	5,4
2007	76,0	97,9	26,1	30,9	46,4	7,9	18,0	29,1	8,2
2008	82,0	104,2	32,4	34,2	49,1	9,2	17,3	28,5	8,8
2009	81,7	107,3	28,3	33,7	49,4	7,8	20,4	28,5	7,2

^aUE27 w 1999 bez Bułgarii, Cypru, Hiszpanii, Holandii, Malty, Rumunii i Słowacji; w 2000 bez Bułgarii, Cypru, Holandii, Malty, Rumunii i Słowacji; w 2001-2003 bez Bułgarii, Cypru, Malty, Rumunii i Słowacji; w 2004 bez Bułgarii, Malty

Źródło: [Eurostat...2000-2010].

Wysoki udział usług rolniczych w Niemczech wynika z popularności form zespołowego użytkowania maszyn, które przyczyniają się nie tylko do zmniejszenia nakładów inwestycyjnych oraz kosztów eksploatacji maszyn, ale przede wszystkim do wykorzystania powstających dzięki współpracy wolnych zasobów kapitału i pracy własnej. W Niemczech doszło do wyraźnego zmniejszenia znaczenia nieformalnej pomocy sąsiedzkiej na rzecz spółek maszynowych i profesjonalnych przedsiębiorstw usług maszynowych, co szczególnie dotyczy tych procesów produkcyjnych, w których stosowane są specjalistyczne maszyny [Chmielecki 2006]. Zupełnie odmiennie kształtowała się sytuacja w rolnictwie polskim, gdzie park maszynowy będący w posiadaniu rolników jest przestarzały technicznie i technologicznie, natomiast jak wynika z badań Szuka [2006] rolnicy nie chcieli przekonać się do innych, alternatywnych form użytkowania sprzętu rolniczego, takich jak zespołowe użytkowanie maszyn, usługi międzysąsiedzkie czy usługi specjalistyczne (co wynikać może z zasłóci historycznych związanych z zakorzenionym od dziesięcioleci w świadomości właścicieli gospodarstw indywidualnych oporem przed kolektywizacją, rozumianą jako wspólne posiadanie środków produkcji, a w przeszłości obawą przed ich utratą na rzecz spółdzielni lub państwa). Stąd w Polsce niska wartość usług rolniczych na 1 ha UR oraz niewielki ich odsetek w zużyciu pośrednim. Uwzględniając wciąż jeszcze istniejące rozdrobnienie obszarowe gospodarstw i ich niewielką siłę ekonomiczną można przypuszczać, że gospodarstwa, których grunty nie zostaną przejęte przez większe i silniejsze ekonomicznie gospodarstwa, będą zmuszone do korzystania z usług ze względu na brak środków na odnowienie parku maszynowego oraz zbyt wysokie koszty napraw i eksploatacji przestarzałych maszyn i urządzeń. Opłacalność produkcji roślinnej zależy w coraz większym stopniu od zmniejszania nieefektywnych nakładów, zwłaszcza pracy, co nie jest możliwe bez zastosowania bardziej nowoczesnych i wydajnych maszyn, niedostępnych ze względu na wysoką cenę zakupu dla większości małych i średnich gospodarstw. Również gospodarstwa duże i silne ekonomicznie mogą rozważać korzystanie z usług w tym zakresie, przy czym w tym przypadku decydujące znaczenie będzie miało porównanie kosztów eksploatacji maszyn własnych i udostępnianych przez podmioty zewnętrzne. Ponadto, akcesja Polski do UE zmusza gospodarstwa do wdrożenia nowych jakościowo procedur produkcji, zwłaszcza zwierzęcej, co nie jest możliwe bez korzystania z usług (np. w przypadku produkcji mleka, konieczne jest korzystanie z usług weterynaryjnych, usług w zakresie obsługi urządzeń do przechowywania i schładzania mleka i innych usług). Ponieważ proces dostosowywania do standardów Unii Europejskiej w polskim rolnictwie nie został zakończony⁷, można przypuszczać, że znaczenie usług będzie w nim nadal wzrastać, co znajdzie wyraz w

⁷ Reforma Wspólnej Polityki Rolnej z 2003 roku zasadniczo zmieniła sposób wsparcia rolnictwa w krajach Unii Europejskiej. Większość dotychczasowych płatności bezpośrednich została zastąpiona tzw. Płatnością Jednolitą (SPS), która jest oddzielona od struktury i wielkości produkcji. Wprowadzany jest tzw. system cross-compliance, czyli wymogi wzajemnej zgodności, który uzależnia dopłaty bezpośrednie dla rolników od spełnienia wymogów dotyczących zasad dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska, wymogów podstawowych dotyczących ochrony środowiska naturalnego oraz identyfikacji i rejestracji zwierząt (obszar A), następnie zdrowia publicznego, zdrowia zwierząt i zdrowotności roślin (obszar B) i dobrostanu zwierząt (obszar C). W państwach UE-15 system cross-compliance wdrażany był stopniowo w latach 2005, 2006 i 2007, natomiast nowe państwa członkowskie wprowadzają system w trzech etapach: obszar A został wdrożony od 1 stycznia 2009 roku, obszar B wdrażany będzie od 2011 roku, a obszar C od 2013 roku [Rozporządzenie... 2003].

zwiększaniu się wartości wytwarzanych usług i ich udziału w ogólnej wartości usług w rolnictwie Wspólnoty.

Wskaźnik usługochłonności informuje o obciążeniu wartości produkcji rolniczej kosztami zakupu usług, które są niezbędne do prowadzenia działalności. Najwyższą usługochłonnością w zakresie wszystkich badanych grup usług charakteryzowało się rolnictwo niemieckie. W badanym okresie w Niemczech wartość usług rolniczych na 1000 euro wartości produkcji rolniczej wzrosła 1,4 razy z 29,7 euro w 1999 roku do 42,5 euro w 2009 roku. W Polsce wzrost był mniej widoczny i aby w 1999 roku wytworzyć produkcję rolniczą o wartości 1000 euro potrzebny był zakup usług rolniczych o wartości 24,3 euro, natomiast w 2009 roku 25,4 euro, podczas gdy średnia dla Unii Europejskiej w 1999 roku wynosiła 35,5 euro, a w 2009 roku prawie 44,7 euro (tab. 3). Równie niewielki wzrost usługochłonności można było zaobserwować w zakresie usług weterynaryjnych, które w rolnictwie polskim zwiększyły się z 6,4 euro w 1999 roku do 7 euro w roku 2009. Większy wzrost odnotowano zarówno w rolnictwie niemieckim (o 30%), jak i w unijnym (o około 10%), a wartość ich wyniosła w 2009 roku odpowiednio 19,6 euro i 18,4 euro. W Polsce największy wzrost usługochłonności, o 30%, wystąpił w zakresie usług pośrednictwa finansowego, których wartość zwiększyła się z 5,2 euro w 1999 roku do 6,4 euro w roku 2009, natomiast w Niemczech usługochłonność zmniejszyła się o 40%, z 15,5 euro do 11,3 euro a w UE-27 z 11,9 euro do 11,1 euro w 2009 roku.

Tabela 3. Usługochłonność produkcji rolniczej w latach 1999-2009, euro/1000 euro wartości produkcji

Table 3. Services absorbence of agricultural production in 1999-2009, euro/1000 euro of production value

Rok	Usługi rolnicze			Usługi weterynaryjne			Usługi pośrednictwa finansowego ^a		
	UE27	Niemcy	Polska	UE27	Niemcy	Polska	UE27	Niemcy	Polska
1999	35,5	29,7	24,3	14,2	15,1	6,4	11,9	15,5	5,2
2000	35,8	29,6	24,4	14,3	14,6	6,4	10,4	12,8	4,5
2001	35,3	30,1	24,0	13,9	14,5	6,5	10,7	13,7	7,1
2002	38,2	33,6	29,0	15,0	16,0	7,7	11,9	15,2	5,6
2003	37,2	35,0	29,6	15,2	17,4	8,0	12,2	17,0	4,8
2004	37,3	33,6	24,0	15,0	16,7	7,1	11,6	15,8	4,8
2005	41,2	39,7	24,7	16,4	18,8	7,9	12,2	14,9	5,6
2006	42,7	38,8	25,7	16,8	18,3	8,0	10,9	13,3	5,4
2007	39,6	36,0	21,3	16,1	17,0	6,4	9,4	10,7	6,7
2008	39,5	35,5	23,4	16,5	16,7	6,7	8,3	9,7	6,4
2009	44,7	42,5	25,4	18,4	19,6	7,0	11,1	11,3	6,4

^a UE27 1999 bez Bułgarii, Cypru, Hiszpanii, Holandii, Malty, Rumunii i Słowacji; 2000 bez Bułgarii, Cypru, Holandii, Malty, Rumunii i Słowacji; 2001-2003 bez Bułgarii, Cypru, Malty, Rumunii i Słowacji; 2004 bez Bułgarii, Malty i Słowacji; 2005 i 2007 bez Bułgarii i Malty; 2006 bez Malty; 2008-2009 bez Bułgarii, Malty i Węgier.

Źródło: [Eurostat... 2010].

Można zatem zauważyć, że w badanym okresie w rolnictwie polskim sukcesywnie zwiększał się zarówno udział w strukturze zużycia pośredniego wszystkich analizowanych

grup usług, wartość odpowiednich grup usług w przeliczeniu na 1 ha UR, jak i usługochłonność produkcji rolniczej. W Niemczech zwiększaniu się udziału usług rolniczych i weterynaryjnych w strukturze zużycia pośredniego, ich wartości na 1 ha UR oraz usługochłonności produkcji rolniczej w tym zakresie towarzyszyło obniżenie wartości usług pośrednictwa finansowego, ich udziału w zużyciu pośrednim i usługochłonności produkcji rolniczej.

Podsumowanie

W artykule podjęto próbę przedstawienia znaczenia usług w rolnictwie polskim i niemieckim na tle UE-27 w latach 1999-2009. W analizie uwzględniono usługi rolnicze, weterynaryjne oraz usługi pośrednictwa finansowego. Wykazano, że występuje zauważalna różnica pomiędzy znaczeniem tych usług w Polsce i w Niemczech.

W latach 1999-2009 wartość usług rolniczych i weterynaryjnych w przeliczeniu na 1 ha UR, ich udział w strukturze zużycia pośredniego, jak również obciążenie produkcji rolniczej kosztami zakupu tych grup usług zwiększały się, zarówno w rolnictwie polskim, jak i niemieckim. W przypadku usług pośrednictwa finansowego w Polsce odnotowano wzrost ich wartości na 1 ha UR i udziału w zużyciu pośrednim oraz usługochłonności produkcji rolniczej, natomiast w Niemczech znaczenie tych usług ulegało stopniowemu i systematycznemu zmniejszeniu.

Można przypuszczać, że obserwowane tendencje są związane z występującym nasyceniem rynku niemieckiego oraz wciąż rosnącym zapotrzebowaniem na usługi w rolnictwie polskim, związanym z jednej strony ze słabym rozwojem tego sektora w przeszłości, a z drugiej z koniecznością dostosowania produkcji rolniczej (zwłaszcza zwierzęcej) do standardów Unii Europejskiej. Prawdopodobnie tendencje te będą się utrzymywać, aż do osiągnięcia wysokiego stopnia nasycenia usługami w rolnictwie polskim, przy czym istotnym czynnikiem będzie ekonomiczna opłacalność korzystania z usług.

Literatura

- Chmielecki R. [2006]: Die künftige Mechanisierung der polnischen Landwirtschaft unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Erfahrungen mit Kooperationen. Dissertation der Fakultät für Agrarwissenschaften der Georg-August-Universität Göttingen. Maszynopis powielany. Uniwersytet w Getyndze. Getynga.
- Eurostat. [2010]. Statistical Office of the European Communities. [Tryb dostępu:] <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> [Data odczytu: 7.06.2010].
- Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G. [2005]: Współczesna ekonomia usług. Wyd. PWN, Warszawa
- Kalińska J., Wrzaszcz T. [2006]: Metodologia sporządzania rachunków ekonomicznych dla rolnictwa w Polsce. [W:] Wyniki ekonomiczne polskiego rolnictwa w ujęciu europejskim i regionalnym. Raport Programu Wieloletniego Nr 43, IERiGŻ-PIB, Warszawa
- Kołodziejczak M., Kołodziejczak W., Pawlak K. [2009]: Rozwój i znaczenie międzynarodowego handlu usługami. *Handel wewnętrzny* nr 6 (323) ss. 18-25.
- Notatka informacyjna Głównego Urzędu Statystycznego w sprawie rewizji rachunków narodowych za lata 1995-2004 oraz produktu krajowego brutto w III kwartale 2005 r. [2005]. Maszynopis GUS, Warszawa.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Rady (WE) nr 138/2004 dotyczące rachunków gospodarczych dla rolnictwa we Wspólnocie. [2004]. *Dz.U. UE* L. 33 z 5 lutego 2004 r., s. 1, z późn. zm.

- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1782/2003 z dnia 29 września 2003 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników. [2003]. *Dz.U. UE L. 270 z 21 października 2003r*, s. 1, z późn. zm.
- Szuk T [2006]: Mechanizacja indywidualnych gospodarstw rolnych w aspekcie ich zrównoważonego rozwoju. *Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu Rolnictwo* t. LXXXVII nr 540, ss. 517-522.
- Tomczak F. [2000]: Doświadczenia światowe rozwoju rolnictwa: konkluzje dla Polski. *Roczniki Naukowe SERiA* t. II, z. 1.
- Wymogi wzajemnej zgodności. [2010]. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. [Tryb dostępu:] <http://www.arimr.gov.pl>. [Data odczytu: czerwiec 2010].